

**ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКІ АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА
КНЯЗЮ КОСТЯНТИНУ ІВАНОВИЧУ ОСТРОЗЬКОМУ
В УСПЕНСЬКОМУ СОБОРІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ**

**HISTORICAL AND ARTISTIC ASPECTS OF THE RECONSTRUCTION
OF THE MONUMENT TO PRINCE KOSTIANTYN IVANOVYCH OSTROZKYI
IN THE DORMITION CATHEDRAL OF THE KYIV-PECHERSK LAVRA**

УДК 7.032(477):94(477):725.94

DOI: 10.31500/2309-7752.21.2025.358632

Ольга Сіткарьова

Кандидат архітектури,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу дослідження просторових
і предметних систем
Інституту проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України

e-mail: sitkaryova@mari.kiev.ua

Olha Sitkariova

Ph.D. in Architecture,
Senior Research Fellow,
Principal Research Fellow,
Department for the Study of Spatial
and Object-Based Systems,
Modern Art Research Institute
of the National Academy of Arts of Ukraine

orcid.org/0000-0002-5815-6417

Анотація. У статті розглянуто історико-мистецькі аспекти створення та відтворення надгробного пам'ятника гетьману Великого князівства Литовського, Руського і Жмудського князю Костянтину Івановичу Острозькому, встановленого 1579 року в Успенському соборі Києво-Печерської лаври. Пам'ятник, який відіграв важливу роль у структурі інтер'єру храму, не зберігся до нашого часу.

Метою дослідження є аналіз історичних свідчень, іконографічних джерел та стилістичних аналогій, що дають змогу окреслити можливі підходи до науково обґрунтованого відтворення пам'ятника. Використано писемні джерела XVI–XVII століть, зокрема описи Павла Алеппського та інших очевидців, а також дані пізніших досліджень, присвячених історії Успенського собору та некрополя Києво-Печерської лаври. Значну увагу приділено порівняльному аналізу надгробної пластики доби Ренесансу на території Західної Європи та Речі Посполитої (у тому числі пам'ятників представникам родини Острозьких), що дозволяє визначити типологічні та стилістичні особливості подібних меморіальних пам'ятників. Встановлено, що надгробок князя Костянтина Івановича Острозького належав до поширеного у XVI столітті типу меморіальних пам'ятників із зображенням лицаря у бойовому обладунку, розміщеного у ніші архітектурної композиції. Результати дослідження можуть бути використані під час подальших робіт із відтворення надгробного пам'ятника в інтер'єрі Успенського собору Києво-Печерської лаври та сприяють глибшому розумінню ролі меморіальної скульптури у художній культурі Східної Європи XVI — початку XVII століття.

Ключові слова: надгробок, скульптура, Ренесанс, князь Костянтин Іванович Острозький, Успенський собор, Києво-Печерська лавра.

Постановка проблеми. Ренесансний надгробок гетьмана Великого князівства Литовського, Руського і Жмудського князя Костянтина Івановича Острозького, який встановив в Успенському соборі Києво-Печерської лаври 1579 року його син, князь Василь-Костянтин Костянтинович, не зберігся до нашого часу. Вперше надгробок суттєво постраждав під час пожежі 1718 року. Пам'ятник був незабаром відновлений, але змінив при цьому не тільки первісний вигляд, а й первісне місце розташування. Під час Другої Світової війни, коли Успенський собор був висаджений у повітря, пам'ятник був зруйнований. Зараз, після закінчення робіт із відбудови храму та відновлення його інтер'єрів, скульптори Олесь Сидорук і Борис Крилов виконали першу чергу з відтворення пам'ятника, де центральна частина твору — скульптурна постать князя.

На другому етапі відновлення пам'ятника фахівці мають відтворити архітектурно-скульптурне оздоблення постаті князя Острозького. Оскільки первісний вигляд пам'ятник втратив ще на початку XVIII століття, виконати це завдання надзвичайно складно. Тут можна запропонувати два шляхи розв'язання проблеми. По-перше, можливо відтворювати надгробок у тому вигляді, в якому його відновили після пожежі 1718 року. По-друге, можливо створювати новий твір, спираючись на численні аналоги, пам'ятники, виконані у ренесансному стилі у 1530-х — на початку 1600-х років, тобто в період наближений до часу створення надгробка князя Костянтина Острозького в Успенському соборі. У зв'язку із цим варто проаналізувати інформацію стосовно подібних надгробків, що з'явилися у зазначений період на теренах Речі Посполитої, до складу якої, окрім Корони Польської, входили тоді землі сучасної Прибалтики, Білорусі, України. Особливий інтерес у цьому зв'язку становлять пам'ятники до поховань родичів князя Василя-Костянтина Костянтиновича Острозького та членів споріднених із ними родин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час підготовки до розробки проекту відтворення Успенського собору Києво-Печерської лаври на замовлення генеральної проектної організації «Укрпроектреставрація», було видано монографію «Успенський собор Києво-Печерської лаври: До історії архітектурно-археологічних досліджень та проекту відбудови», де узагальнено усі наукові та проектні роботи, проведені на цьому об'єкті у XVIII–XX століттях. Окремий розділ праці присвячено дослідженню історії формування некрополя храму та вивченню окремих складових кладовища собору, в тому числі подано наявну на той час інформацію про надгробний пам'ятник князю Костянтину Івановичу Острозькому [1, с. 162–164]. У 1960-х роках дослідник М. Гебарович зробив спробу обґрунтувати причетність до створення надгробка князя Острозького скульптора Себастьяна Чешека (? — після 1612 р.) [2]. Але це викликало заперечення дослідника В. Ф. Любченка, який вбачав у творі ознаки, що вказують на те, що його виконав майстер «північної» орієнтації [3, с. 31]. До вивчення питань, пов'язаних із пам'ятником, зверталися науковці О. Сидор-Гібелінда [4] та О. Сівков [5]. Згадується про надгробок князя Острозького також у виданому у 2014 році рукописі Є. Кузьміна «Київ, которого не знают» з коментарями В. Ульяновського [6, с. 60, 238].

Виклад основного матеріалу. Від 1996 року, відповідно до Розпорядження Президента України [7], проводилися роботи з відтворення Успенського собору Києво-Печерської лаври. Після завершення загальних будівельних робіт на об'єкті фахівці розпочали відновлення інтер'єру: монументального живопису, іконостасів, кіотів та інших творів мистецтва, що раніше існували у храмі. Одним із таких елементів є надгробний пам'ятник видатному полководцю часів Великого князівства Литовського, Руського і Жмудського воєводі троцькому, гетьману литовському князю Костянтину Івановичу Острозькому (бл. 1460 — 1530), який уславився своїми перемогами над татарами й московитами.

За материнською лінією князь був нащадком великого князя литовського Ольгерда Гедиміновича. Його мати Марія Іванівна Бельська була дочкою Івана Володимировича Ольгердовича Бельського та онукою Великого князя київського Володимира Ольгердовича, похованого 1398 року в Успенському соборі Києво-Печерської лаври. Тут спочивають також його численні родичі.

За батьківською лінією князі Острозькі походили від Володимира Святославича, Хрестителя Русі. У генеалогії Острозьких, викладеній у поемі Шимона Пекаліда «De bello Ostrodano...» (1600), їх прямими родоначальниками названі галицько-волинські князі Роман, Данило та Лев. Алюзію на зв'язок зі святим князем Володимиром зробив син князя Костянтина Івановича Острозького Василь-Костянтин Костянтинович у передмові до знаменитої Біблії, виданої за його ініціативою та його коштом 1581 року в Острозі. Як воевода київських земель, що до 1471 року мали статус князівства, князь Острозький бачив себе спадкоємцем давніх київських князів — покровителів і провідників Східної Церкви.

Його батько, князь Костянтин Іванович Острозький, був праонуком князя Федора Даниловича Острозького, якого канонізувала Православна Церква з ім'ям святий Феодосій. Мощі його зараз спочивають у Дальніх печерах Києво-Печерської лаври. До лику святих прилічена також Іуліанія, княжна Гольшанська — рідна сестра луцького намісника, маршалка Волинської землі, новогрудського воеводи, гетьмана Великого князівства Литовського, Руського та Жмудського Семена Юрійовича Гольшанського, який був батьком першої дружини князя Костянтина Івановича Острозького, — Тетяни Семенівни Гольшанської. Вона похована поруч із чоловіком в Успенському соборі. Мощі святої Іуліанії спочивають у Ближніх печерах Києво-Печерської лаври. З часом монастир та Успенський собор стали усипальницею багатьох споріднених із князями Острозькими родин.

У 2021 році за сприяння уряду Литовської Республіки скульптори Олексій Сидорук і Борис Крилов виконали центральну частину пам'ятника — мармурову скульптурну постать князя Костянтина Івановича Острозького. Що стосується загального оздоблення пам'ятника, то його планують відтворити на другому етапі роботи. Складність цього завдання полягає у тому, що бракує необхідної інформації щодо первісного вигляду надгробка, який не зберігся до нашого часу. Слід також зауважити, що пам'ятка втратила й своє первісне місце розташування у храмі.

У XVI столітті надгробок князя Острозького був композиційно-ідеологічним стрижнем інтер'єру. Як свідчать джерела, він розташовувався біля південної стіни собору за архієрейським місцем. Про це повідомляв син антиохійського патріарха Макарія архідиякон Павло Алеппський, який бачив пам'ятник під час відвідин Києво-Печерської лаври в середині XVII століття [8, с. 67–68].

Це також засвідчив майже через півстоліття, у 1701 році, священник Іоанн Лук'янов: «Да тут же видехом в той же церкви (Успенському соборі. — О. С.) у правого столпа изваян из камене князь Константин Острожский; лежит на боку в латах, изображен как будто живой» [9, с. 122].

Про скульптуру князя Павло Алеппський пише: «На половине этой арки имеется изображение продолговатого стола, на коем ... человек с бородой, в железной кольчуге... Он лежит на боку, облокотившись, подложив правую руку под голову; одно колено его положено на другое...» [8, с. 68].

Тобто Іоанн Лук'янов і Павло Алеппський свідчать, що скульптура князя повторювала розповсюджений в XVI столітті — на початку XVII століття зразок надгробної скульптурної пластики й була виконана у вигляді закутого в обладунки лицаря, що лежить на саркофазі.

Яскравим прикладом таких скульптур є надгробки польських королів Сигізмунда I Старого (1467–1548) та його сина Сигізмунда II Августа (1520–1572) у Кафедральному соборі святих Станіслава і Вацлава на Вавелі у Кракові.

Як відомо, думка про смерть завжди посідала велике місце у світовідчутті людини й тому з нею була пов'язана турбота про благопристойне облаштування поховань. Особливо це стосується вінченосних осіб, для яких надгробок завжди був монументальною формою свого увічнення, свідченням шляхетності. Тут мотив великої слави монархів переходив у відчуття урочистої вічності, де смерть не знищувала їхніх діянь. Сила традицій у цьому питанні була дуже великою. Разом із тим, як самі надгробки, так й скульптурні зображення померлих із часом зазнавали змін. У цьому легко переконатися, порівнявши згадані надгробки королів Сигізмунда I Старого та Сигізмунда II Августа з надгробками королів і великих феодалів, що були встановлені в минулі сторіччя у храмах Західної Європи, а також з іншими пам'ятниками у цьому ж кафедральному соборі на Вавелі, встановленими раніше та іншим польським королям.

Це, наприклад, скульптури з надгробків: короля Англії (1189–1199) Ричарда I Левове Серце в усипальниці Плантагенетів в абатстві Фонтевро (Іл. 1-а, б); князя вроцлавського, князя краківського у 1288–1290 роках Генріка IV Пробуса в костелі Святого Хреста у Вроцлаві (бл. 1300) (Іл. 2); короля (1308–1313), германського імператора (з 1312) Генріха VII (†1313) у церкві Кампо-Санто в Пізі (Іл. 3); Болко II Зембицького та його дружини Ютти в цистерціанському монастирі у Генрикуві (бл. 1350) (Іл. 4); королів Франції Карла V (1364–1380) та його сина Карла VI (1380–1422) в абатстві Сен-Дені (Іл. 5-а, б) та інші.

У кафедральному соборі на Вавелі у Кракові варто також згадати надгробки: Владислава I Локетка (1260–1333), польського короля з 1320 року (Іл. 6); його сина Казимира III Великого (1310–1370), останнього з династії Пястів (Іл. 7-а, б); Владислава II Ягайло (бл. 1351/1362 — 1434), польського короля з 1386 року, який походив із литовських князів, — балдахін над надгробком виконав італійський скульптор і архітектор Бартоломео Берреччі (бл. 1480 — 1537) (Іл. 8-а, б); Казимира IV Ягеллончика (1477–1492), польського короля з 1447 (Іл. 9-а, б).

Померлі зображені на цих розкішних надгробках лежачими у природних позах, ніби вони спокійно сплять. Їхні обличчя показані реалістично, на головах корони, а поруч лежать інші символи влади: держава, коронаційний меч. У всіх згаданих зразках західноєвропейської надгробної пластики смерть трактувалася як блаженний спокій, непорушний сон, що був винагородою за гідне й праведне життя володарів — охоронців держави та віри.

Концепція надгробків королів Сигізмунда I Старого (уже згаданий майстер Бартоломео Берреччі) (Іл. 10-а) та Сигізмунда II Августа (майстер Санті Гуччі Фіорентіно, бл. 1530 — бл. 1600) (Іл. 10-б) у королівській каплиці (Іл. 10-в) у кафедральному соборі на Вавелі, як бачимо, змінилася. Майстри, котрі створювали надгробки, подали скульптурні зображення померлих у русі: фігура піднесена, голова спирається на зігнуту у лікті руку, ноги схрещені.

Нові тенденції прийшли в Корону Польську з Італії, чому певною мірою сприяв шлюб польського короля Сигізмунда I Старого з Боною Сфорца, донькою міланського герцога [11, с. 36]. У цьому зв'язку варто згадати надгробок кардинала Асканіо Сфорца (1505) у церкві Санта Марія дель Пополо в Римі, який виконав скульптор і архітектор Андреа Контуччі дель Монте Сансовіно (бл. 1467 — 1529) (Іл. 11). Тут постать кардинала подана у динаміці, він ніби підводиться, спираючись на руку.

Між двома зазначеними концепціями виконання надгробків існував перехідний тип пам'ятника, прикладом якого є надгробок, встановлений у 1502–1505 роках у цьому ж соборі

на Вавелі, зі скульптурою польського короля (з 1492) Яна I Ольбрахта (1459–1501). Його постать подана статично, але розміщена в рамі ренесансного обрамлення у вигляді тріумфальної арки (Іл. 12) [10, Іл. 164]. Деякі дослідники вважають, що саме із цієї пам'ятки починається історія ренесансних надгробків у Польщі [11, с. 39].

У королівській каплиці на Вавелі у Кракові окрім згаданих надгробків короля Сигізмунда I Старого та його сина Сигізмунда II Августа знаходився надгробок доньки Сигізмунда I Старого Анни Ягеллонки — дружини польського короля Стефана Баторія (1533–1586). Надгробок самого Баторія (Іл. 13-а, б) було встановлено в іншій каплиці цього ж собору, колишній Маріяцькій. Надгробну плиту до надгробка теж виконав скульптор Санті Гуччі Фіорентіно в 1594–1595 роках. Інтерес становить і надгробок Андрія та Бальтазара Баторі, встановлений у церкві Святого Андрія у Вартенбурзі (тепер Барчево) 1598 року (Іл. 14).

Ще одна дочка Сигізмунда I Старого, Катажина Ягеллонка, була пошлюблена зі шведським королем Юганом III (правив у 1569–1592). Після смерті йому встановлено розкішний надгробок у соборі Уппсали, який, імовірно, виконав у 1593–1596 роках скульптор і архітектор фламандського походження Віллем ван ден Блок (бл. 1550 — 1628) (Іл. 15). У первісному вигляді, за виключенням скульптурної постаті короля, надгробок не зберігся.

Перелік надгробків нового типу на теренах Корони Польської та Великого князівства Литовського, Руського та Жмудського, а з 1569 року — Речі Посполитої дуже великий. До часу, близькому до створення пам'ятника князю Острозькому в Києво-Печерській лаврі (1579), належать надгробки Альберта Криського (1572–1578) у в костелі міста Дробина (Іл. 16); Спитка Йордана (1588) у костелі Святої Катерини у Кракові (Іл. 17); збирача податків Львівської землі Олександра Ванька Лагодовського (+1574) в Унівському монастирі на Львівщині (Іл. 18) [3, с. 77–79], [11, с. 41–46, 260], [12].

Наприкінці XVI століття, близько 1590 року, надгробки такого саме типу були встановлені над похованнями Мацея Опалинського та його дружини Ядвіги в костелі міста Косцяна (Іл. 19); Станіслава Кобильницького і його дружин Зофії та Ізабели в костелі міста Кобильники (Іл. 20); Арнульфа і Станіслава Уханських в костелі міста Ухані (Іл. 21).

У каплиці-усипальниці в родовому замку магнатів Сенявських у Бережанах на Тернопільщині було встановлено надгробки представників цього впливового та заможного роду: Миколи Сенявського (+1569) та його сина Ієроніма (+1582) (Іл. 22-а, б); Яна Сенявського (Іл. 23); Адама Ієроніма Сенявського (Іл. 24); трьох братів Сенявських — Олександра, Проккопа та Миколи (Іл. 25-а, б). Надгробки ці виконали скульптори Генріх Горст (?–1612) і Ян Пфістер (1573–1642/45) [3, с. 164–171]. Крім зазначених надгробків для цих магнатів були виготовлені декоративні саркофаги з олова. Постать лицаря на одному із саркофагів виконана як кругла скульптура (Іл. 26) [13], а на трьох інших — як низький рельєф (Іл. 27-а, б). Деякі фрагменти творів були посріблені (обладунки лицаря і труна з вінком) та позолочені (орнаменти обладунків та рельєфні прикраси труни) [14]. На жаль, ці твори зазнали значних втрат. У 1965 році пошкоджені фрагменти скульптур Сенявських із надгробків було перевезено у Львівську картинну галерею, а металеві саркофаги у 1920 році вивезено до Кракова. Нині вони зберігаються у замку Пескова Скала.

Надгробки зазначеного типу встановлювали й на території Прибалтики. Найвідоміші серед них пам'ятники: канцлеру Льву Сапезі та двом його дружинам Дороті Фірлей (+1591) та Ельжбеті Радзивілл у костелі Святого Архангела Михаїла у Вільнюсі (1594–1597) (Іл. 28) [15]; маршалу шведського двору Улофу Рюнінгу в Домському соборі в Таллінні (Іл. 29) [16]; жмудському старості, першому олицькому ординату Станіславу Радзивілли (1559–1592)

у Бернардинському костелі у Вільнюсі (Іл. 30-а, б) [17, с. 82–83], які виконав згаданий вище скульптор і архітектор Віллем ван ден Блок (1550–1628).

Слід зазначити, що князь Василь-Костянтин Костянтинович Острозький був тісно пов'язаний із князями Радзивіллами. Рідний брат його матері, Олександри Семенівни Слуцької, Юрій Семенович Олелькович-Слуцький (бл. 1492 — 1542) був одружений із княгинею Геленою Миколаївною Радзивілл. Дві його дочки — Галшка (Єлизавета) (бл. 1557 — 1599) та Катерина (1560–1579) були пошлюблені зі Криштофом Радзивіллом «Перуном», і остання від шлюбу з ним народила сина Януша Радзивілла (1579–1620/21).

Дружиною князя Василя-Костянтина Острозького була княгиня Софія Тарновська (1534–1570/71), дочка одного з найвпливовіших і найзаможніших сановників Корони Польської Яна Амора Тарновського (1488–1561) гербу «Леліва» — воєводи руського, краківського, сандомирського, каштеляна краківського і войницького, старости сандомирського, жидачівського, любашівського, хмільницького, стрийського, великого коронного гетьмана, графа Священної Римської імперії (з 1527) [17]. Він, як і гетьман литовський князь Костянтин Іванович Острозький, був талановитим полководцем, а свій бойовий шлях розпочав під керівництвом князя Острозького. Обидва ці видатні полководці здобули славетні перемоги в багатьох війнах із татарами, московитами та іншими ворогами.

Дідом княгині Софії Тарновської за материнською лінією теж був видатний полководець свого часу — краківський каштелян (із 1527) Криштоф Шидловецький (1467–1532), який належав до вузького кола найближчих радників короля Сигізмунда I Старого. У парафіяльному костелі Святого Мартина Турського в маєтку Любуської католицької дієцезії в Опатові, неподалік Сандомира, над його похованням у 1533–1541 роках було встановлено ренесансний надгробок. Авторами вважаються італійські архітектори й скульптори Бернардино Дзанобі да Джаноттіс (до 1500 — 1541) і Джованні Чіні (1490/95–1565) [11, с. 49], [19]. На пам'ятнику Шидловецький теж зображений у вигляді лицаря в бойовому обладунку, який ніби спочиває, проте його скульптуру виконано у пласкому рельєфі. Нижче зображення постаті Шидловецького розміщено бронзовий барельєф із фігурами людей, що проводжають покійного в останню путь. Цей твір отримав назву «Опатівський плач» (Іл. 31-а, б, в).

Як і князі Острозькі, родина Шидловецьких була споріднена з магнатами Тарновськими. Ян Спитек Тарновський був пошлюблений з Ельжбетою Шидловецькою [20]. Коли помер їхній син Ян Станіслав Тарновський (1514–1568), мечник коронний, великий підскарбій коронний, староста кшешувський, остшешувський, його дружина замовила ренесансний надгробок, який було встановлено на місці поховання (за однією інформацією, в костелі села Хробежа, за іншою — у Кракові) (Іл. 32). Авторство надгробка одні дослідники приписують Янові Міхаловичу (бл. 1530 — 1583), інші — згаданим вище Бернардино Дзанобі да Джаноттісу і Джованні Чіні.

Дочка Яна Станіслава Тарновського Анна була пошлюблена з Миколою Гербуртом із впливової та заможної магнатської родини, яка теж мала власну усипальницю. До нашого часу дійшли відомості про деякі надгробки, що належали представникам родини, в тому числі львівському старості Миколі Гербурту Одновському (1584) (Іл. 33) [3, с. 19–20], [21], а також двоярусний надгробок, належність якого приписують похованням Яна Гербурта (+1577) та Катерини Дрогойської (Іл. 34) [3, с. 34–37], [22]. Ще один надгробок, ймовірно, належав іншому Миколі Гербурту, який помер 1600 року (Іл. 35). На жаль, оскільки під час перебудови костелу, де знаходилися надгробки, архітектурне оздоблення пам'ятників було знищено, скульптури з них перенесено в інше місце, а епітафії, герби тощо перемішені, зараз з'ясувати правильність такої атрибуції неможливо.

У князя Василя-Костянтина Острозького від шлюбу з княгинею Софією Тарновською, крім згаданих дочок Катерини та Галшки (Єлизавети), було ще три сини: князі Януш (1554–1620), Костянтин (+1588) та Олександр (1570–1603). Василь-Костянтин Острозький пережив свою дружину, тестя, дочок, синів Костянтина й Олександра, а також чотирьох онуків: Олександра (+1597), Криштофа (+1604), Василя (+1605) і Василя Войтеха (+1600). Поховавши їх, князь Острозький намагався зробити якомога більше для увічнення пам'яті та посмертного вшанування своїх близьких. Як було заведено у ті часи, він встановив на місцях їхніх поховань розкішні пам'ятники у ренесансному стилі.

У кафедральній базиліці Різдва Найсвятішої Діви Марії в місті Тарнові, яке перебувало у приватній власності князів Тарновських, Заславських і Острозьких, на кошти князя Василя-Костянтина Острозького було встановлено надгробок Яна Амора Тарновського (+1561) та його сина, воєницького каштеляна Яна Криштофа (+1567) (Іл. 36-а, б, в). Пам'ятник створив італійський скульптор і архітектор Джованні Марія Моска (Падовано) [3, с. 209], [23, с. 19].

Інтерес становить ще один надгробок представників родини Тарновських у цьому ж костелі в Тарнові — так званий пам'ятник «Трьох Янів» (Іл. 37). На нашу думку, першим із них був Ян Тарновський «Молодший» (1420/30–1500) — відомий державний і військовий діяч, каштелян сондецький і воєницький, воєвода сандомирський і краківський, каштелян краківський, а другим його син — Ян Амор Тарновський (бл. 1460 — 1514/15), коронний стольник, краківський хорунжий, бецький каштелян, староста велюньський, руський і сандомирський воєвода. Над постатями зазначених осіб на пам'ятнику бачимо маленьку скульптурку дитини — Яна Тарновського, який був сином першого чи другого Яна і помер у дитинстві. У 1570 році князь Василь-Костянтин Острозький встановив у цьому соборі також надгробок своєї дружини Софії Тарновської (1534–1570).

Також інтерес становить надгробок Петру Тарновському у соборі міста Ловича (Іл. 38) [24, с. 356]. Створення пам'ятника профінансував до 1598 року його син Ян Тарновський, довірений радник польського короля Сигізмунда III, віцеканцлер, а в майбутньому — примас та архієпископ Гнезно. Він планував встановити власний надгробний пам'ятник у каплиці Святої Марії у Вроцлавеку, яку побудував у 1600–1605 роках.

У 1588 році, як уже згадано, помер син князя Василя-Костянтина Острозького Костянтин Васильович — володимирський староста (1579–1588), переяславський староста (1585–1588), литовський підчаший (із 1579) і крайчий. Як повідомляє літопис, він був похований в Острозі [25, с. 129]. Це місто наприкінці XVI — на початку XVII століття стало не тільки резиденцією князів Острозьких, а й місцем останнього упокоєння деяких членів цього роду. В Острозі тоді було кілька храмів, у тому числі Богоявленський православний собор, дві церкви та костел Успіння Найсвятішої Панни Марії. У цьому костелі й був похований князь Костянтин Васильович Острозький. Там же знайшла свій останній спокій онучка князя Костянтина Івановича Острозького від його старшого сина Іллі Костянтиновича — Галшка Іллівна Острозька (+1582), вдова познаньського воєводи Лукаша Гурки (1533–1573), який був її третім чоловіком. Перший її чоловік — князь Дмитро Федорович Сангушко (+1554) — був онуком княгині Марії Іванівни Острозької, рідної сестри князя Костянтина Івановича Острозького. Другий чоловік Галшки Іллівни, князь Семен II Юрійович Слуцький (+1560), був сином згаданих Юрія Семеновича Олельковича-Слуцького та Гелени Миколаївни Радзивілл, тобто найближчим родичем князів Острозьких.

Лукаш Гурка походив із польського магнатського роду герба Лодзя, представники якого в XV–XVI століттях обіймали впливові посади в Короні Польській. Дід Лукаша Гурки з 1538 року був єпископом Куявським і вважався на той час найбагатшою та найвпливові-

шою людиною у Великій Польщі. Увесь свій спадок він передав єдиному сину Анджею Гурці (1500–1551), одруженому з Барбарою Курозвенцькою, а той — своїм дітям, у тому числі Лукашу Гурці. Отже, шлюб із ним був вигідною партією для Галшки Іллівни Острозької. Коли батьки Лукаша померли, його брат Станіслав (1538–1592) встановив у 1576 році в кафедральному соборі в Познані їм розкішний надгробок авторства скульптора Джеронімо Канавезі (бл. 1525 — 1582) (Іл. 39-а, б) [26]. Галшка Іллівна пережила чоловіка на дев'ять років. Про те, чи мала вона відношення до встановлення йому надгробку, наразі невідомо. Нещодавно виявлено фрагменти цього надгробка, які походять із міста Курніка Великопольського воєводства. Тут же знаходилися й частини надгробків братів Лукаша Гурки: Анджея (+1583) і Станіслава (+1592), від яких збереглися лише гербові картуші та плити з їхніми постатями [27, с. 20].

У 1603 році помер другий син князя Василя-Костянтина Острозького Олександр Васильович (1570–1603), володимирський староста, волинський воєвода (1593–1603). Він був похований, як повідомляє літопис, у православній Богоявленській церкві міста Острога [25, с. 130]. Над його похованням споруджено надгробок із чорного мармуру [28, с. 334], докладніша інформація про який наразі невідома.

Василь-Костянтин Острозький, який у 1559–1608 роках був київським воєводою, профінансував черговий ремонт Успенського собору Києво-Печерського монастиря, де знайшов свій останній спочинок його батько та багато інших родичів. Він встановив у 1579 році на могилі батька ренесансний надгробний пам'ятник. Хоча деякі дослідники, як уже було зазначено, вважають, що авторство надгробка належить Себастьяну Чешеку [2, с. 156–158], стверджувати це зарано, оскільки документами підтверджено тільки те, що цей скульптор виконав надгробок Рамултової у Дрогобичі. Інші дослідники, як йшлося, схиляються до того, що авторство, за стилістичними ознаками, належить майстру з північної країни [3, с. 30–31].

Бувши за життя воїном, який віддано служив батьківщині, князь Острозький після смерті став взірцем для живих, вражених пишнотою його посмертного вшанування. Завдяки таким творам мистецтва пам'ять про спочилих була тоді навіть глибше, ніж знання про живих можновладців. Мистецтво, проголошуючи славу героям, увічнювало у надгробках історію держави. Надгробок князя Костянтина Івановича Острозького в Успенському соборі Києво-Печерської лаври нагадував про численні перемоги цього талановитого воєначальника.

Надгробок мав ознаки, притаманні іншим творам надгробної пластики того часу, — скульптурним зображенням лицаря в бойовому обладунку у поширеному варіанті «постаті, що пробуджується». Поза мала багато спільного зі скульптурою короля Сигізмунда II Августа в кафедральному соборі на Вавелі у Кракові. Вона також нагадує скульптуру Мацея Опалінського на надгробку, поставленому йому та його дружині Ядвізі в костелі міста Косцяна.

Павло Алеппський звернув увагу на те, що скульптура князя Острозького не була монохромною: на голові «золоченая корона, а на груди золоченые ж цепи» [8, с. 67–68]. Що стосується інших складників твору — оздоблення навколо центральної скульптури, — то визначитися з ними набагато складніше. Єдину інформацію маємо про це з повідомлення Павла Алеппського, де він згадує дуже високу, велику арку, в якій встановлено пам'ятник. Далі він повідомляє, що «внутри она вся из мрамора с письменами; откосы с той и с другой стороны покрыты блестящим мрамором с резными украшениями (барельефами): на нем изображены люди, кони, битвы, колесницы и пушки тонкой отчетливой работы, приводящие ум в изумление...» [8, с. 67]. Отже, можливо, поруч із фігурою видатного полководця був розміщений барельєф із зображенням однієї із численних битв із московитами й татарами, де він здобув перемогу, скажімо: під Лопушним (Вишневецом, 1512), Оршею (1514), Сокалем (1519), Ольшаницею (1527) тощо.

Включення подібних барельєфів бачимо й на інших надгробках тієї доби, наприклад, у композиції пам'ятника шведському полковнику Понтусу Де ла Гарді та його дружині, принцесі Софії, дочці шведського короля Югана III, в Домському соборі в Таллінні [29, с. 74–75]. Цей високохудожній надгробний пам'ятник створив у 1589–1595 роках талановитий скульптор і архітектор, виходець із Нідерландів, Арент Пассер. До композиції включено барельєф, на якому зображена осада міста Нарви.

Надгробок князя Костянтина Івановича Острозького був одноярусним. Його конструктивна схема, ймовірно, відповідала загально прийнятому типу надгробків того часу і складалася із цоколю та середнього ярусу, у центрі якого знаходилася ніша, де розміщувалася скульптура померлого. Нішу фланкували колони (пілястри), оперті на підніжжя та увінчані фронтоном.

Серед найближчих за часом до створення надгробка князя Острозького одноярусних пам'ятників чимало схожих прикладів, у тому числі: пам'ятник єпископу Філіпу Падневському в кафедральному соборі у Кракові (1572) авторства Яна Міхаловича (Іл. 40) [24, с. 601]; надгробок єпископа Адама Конарського в Познані (1574) скульптора Джеронімо Канавезі (Іл. 41); пам'ятник Просперу Провані в домініканській церкві у Кракові (1585) майстра Джованні де Сімоніса(?) (Іл. 42). Це пристінні пам'ятники, побудовані з архітектурними елементами у формі едікули. Їхні центральні частини складаються з колон, що тримають антаблемент; у центрі розташована скульптура, а у верхній зоні — фронтон.

З повідомлення Еріха Лясоти, посла імператора Священної Римської імперії Рудольфа II в Україну, дізнаємося про те, що надгробок князя Острозького — «великолепная мраморная гробница» [30, с. 159]. Львівський купець німецького походження Мартін Груневег повідомляв 1584 року, що пам'ятник було виконано з мармуру та алебастру [31, с. 221].

Мармур для надгробків використовували різнобарвний, у тому числі білий, світлий, червоний, коричневий, майже чорний, а також «зі смужками». Видобували матеріал, наприклад, на лівому березі Дністра та над його притоками, а також привозили з Угорщини. Алебастр, який одним із перших став використовувати при оформленні надгробків Джованні Марія Моска (Падовано), надалі застосовували надзвичайно широко. Сліпуче білий алебастр, або білий мармур на тлі темних порід каміння створювали надзвичайно контрастне й ефектне колористичне рішення [11, с. 41].

Ефектно виглядав надгробок Петра Тарновського, виконаний із чорного та червоного вапняку, зі скульптурою та орнаментальним оздобленням з алебастру та позолоченими деталями (Іл. 38). Ще одним прикладом є надгробок Андрія та Бальтазара Баторі в церкві Святого Андрія у Вартенбурзі: виконано його із червоного та чорного вапняку, а скульптури й орнаментальне оздоблення вирізьблено з алебастру. Вдало застосовували ефектні колірні контрасти різних матеріалів й інші майстри, наприклад, при виготовленні таких надгробків: Андрія Воловича в бернардинському костелі міста Цитовани (зараз Титувеная, 1620–1629) (Іл. 43); Петра Веселовського в бернардинському костелі у Вільно (зараз Вільнюс, 1634) (Іл. 44); Станіслава Пшиємського в парафіяльному костелі міста Коніна (1600) (Іл. 45); Станіслава Красінського в кафедральному соборі міста Плоцька (1-ша чверть XVII ст.) (Іл. 46).

Надгробок князя Костянтина Івановича Острозького в Успенському соборі Києво-Печерської лаври було пошкоджено під час пожежі 1718 року. За повідомленнями ченців, пожежа була настільки сильною, що суттєво постраждали навіть споруди навколо Успенського собору. Однак деякі дослідники кінця XIX — початку XX століття вважали, що монастир для отримання якнайбільших дотацій від уряду значно перебільшив масштаби пожежі й що насправді інтер'єр храму не зазнав значних руйнацій. З цим важко погодитися. Що сто-

сується пам'ятника князю Острозькому, то під час його відновлення після пожежі довелося замінити навіть мармурову скульптуру князя. Принаймні у XIX столітті, як свідчить Д. Бантиш-Каменський, скульптура князя була вже гіпсовою [32, с. 601]. Під час відновлення церкви надгробок було перенесено на інше місце, в нартекс собору, та встановлено ліворуч від входу до храму. Тоді було змінено й архітектурне рішення та орнаментальне оздоблення пам'ятника, у композиції вже не було «людей, коней, колесниць, пушек» тощо, які описав Павло Алеппський. Натомість з'явилися знамена та інші елементи, притаманні пізнішому часу.

Досліджуючи руїни Успенського собору, які залишилися після підриву 1941 року, археологи виявили окремі фрагменти гіпсової скульптури князя Костянтина Івановича Острозького (Іл. 47-а, б, в). Уламки було з'єднано й скульптуру приведено в такий стан, щоб її можна було експонувати на виставці (Іл. 48), де відвідувачам надавалася інформація про князя Острозького й часи, коли Україна була частиною могутнього Великого князівства Литовського, Руського та Жмудського, а згодом Речі Посполитої. Тоді ж зробили спробу виконати оздоблення навколо скульптури (Іл. 49).

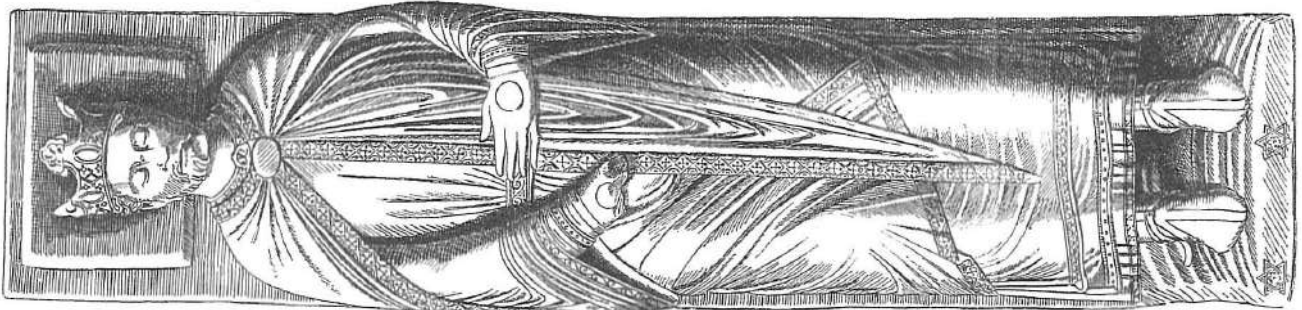
Успенський собор постав із руїн, і вірним рішенням є відновлення у повному обсязі пам'ятника князю Острозькому. Для реалізації цього завдання, як було сказано, запропоновано два підходи. Перший — на основі надгробків доби ренесансу, багато прикладів яких наведено у статті, створити новий твір. Другий — спираючись на малюнок академіка архітектури Ф. Г. Солнцева (Іл. 50) та світліну кінця XIX — початку XX століття (Іл. 51), відтворити надгробок у тому вигляді, який він мав на момент знищення у 1941 році. Робота скульпторів О. Сидорука і Б. Крилова триває, уже представлено скульптуру князя Острозького (Іл. 52).

Висновки. У статті проаналізовано історико-мистецькі передумови створення та відтворення надгробного пам'ятника князю Костянтину Івановичу Острозькому, встановленого 1579 року в Успенському соборі Києво-Печерської лаври. Пам'ятник був важливим елементом меморіальної та ідеологічної структури інтер'єру собору і відіграв роль символічного вшанування видатного полководця та представника князівського роду Острозьких.

Аналіз писемних свідчень дає змогу частково реконструювати первісний характер пам'ятника. Порівняльний аналіз великої кількості надгробків XVI — початку XVII століття на території Речі Посполитої та Західної Європи дозволив визначити стилістичні й композиційні аналоги, які можуть бути використані при реконструкції втраченої пам'ятки. Особливу близькість до надгробка князя Острозького виявляють меморіальні пам'ятники польських королів і магнатів, виконані у традиції італійського ренесансного мистецтва та поширені у сакральній архітектурі вказаного регіону. Відтак, проведене дослідження дозволяє окреслити можливі напрями науково обґрунтованого відтворення пам'ятника.

Ілюстрації

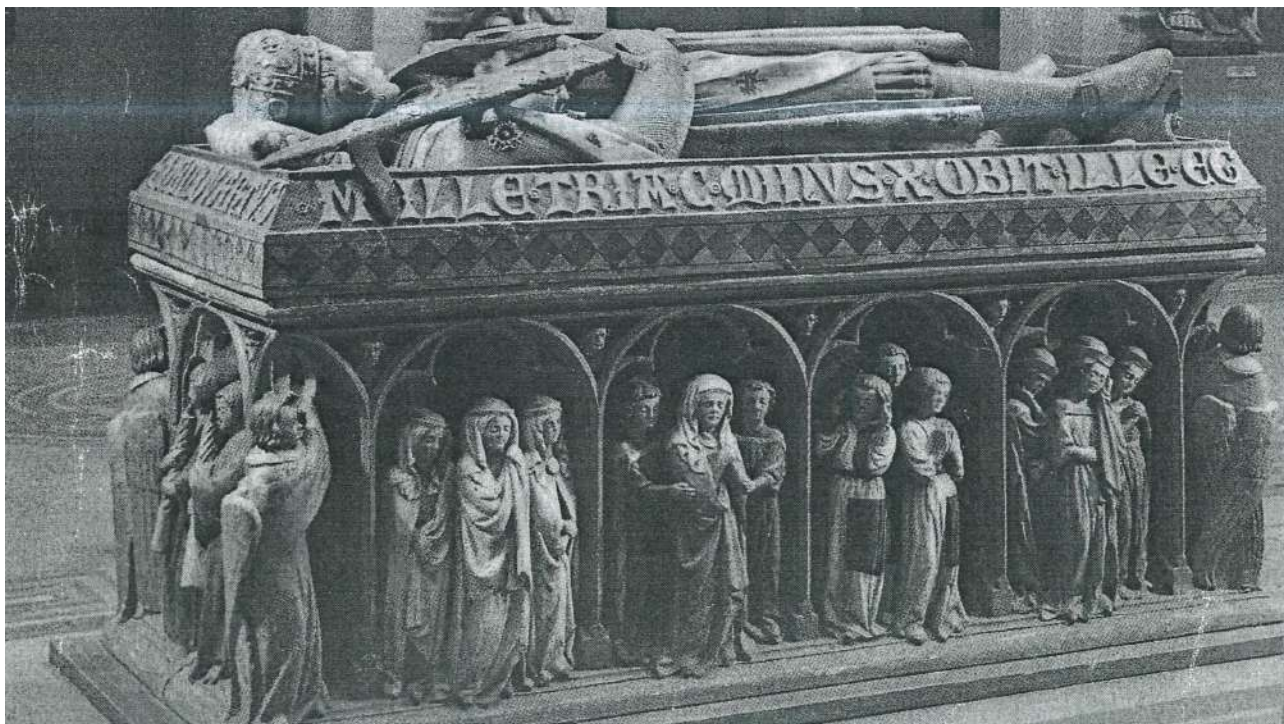
Надгробки у храмах Західної Європи XIII–XV століть

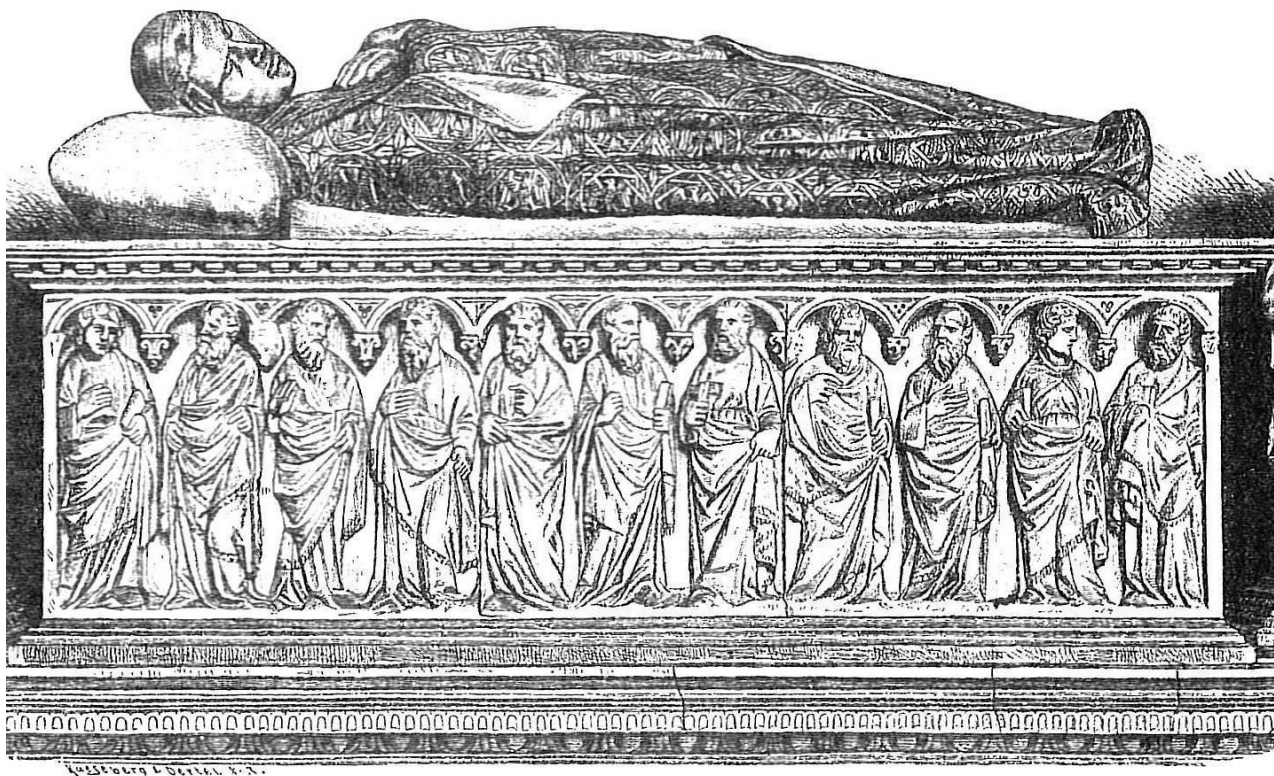
Іл. 1-а. Скульптура короля Англії Ричарда I Левове серце (1157–1199)
з його гробниці в усипальниці Плантагенетів в абатстві Фонтевро.

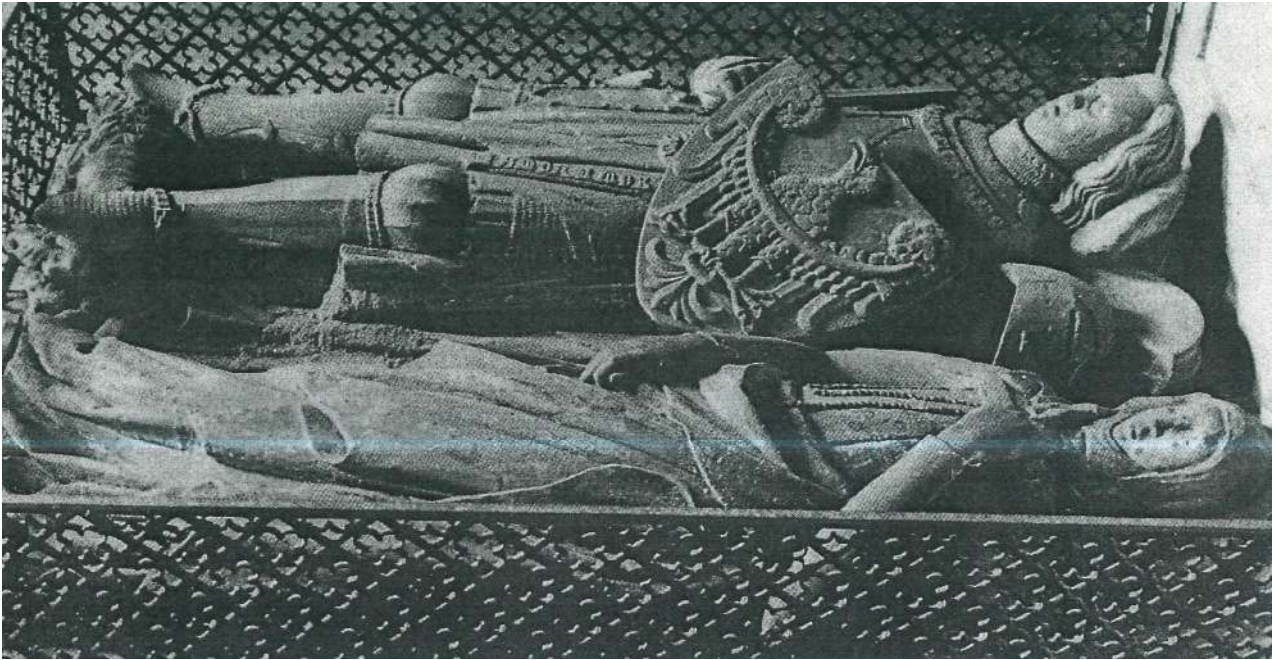
Іл. 1-б. Фрагмент надгробка короля Англії Ричарда I Левове серце (1157–1199)
з його гробниці в усипальниці Плантагенетів в абатстві Фонтевро.

Іл. 2. Гробниця германського імператора Генріха VII (1275–1313) у церкві Кампо-Санто в Пізі.

Іл. 3. Надгробок Генріка IV Пробуса в костелі Святого Хреста у Вроцлаві. Бл. 1300.

Іл. 4. Надгробок Болко II Зембицького та його дружини Ютти в цистерціанському монастирі у Генрикуві. Бл. 1350.

Іл. 5-а, б. Фрагменти статуй королів Франції Карла V (1364–1380) і Карла VI (1380–1422) в абатстві Сен-Дені. XIV–XV ст.

Надгробки польських королів у Кафедральному соборі святих Станіслава і Вацлава
на Вавелі у Кракові, XIV–XV століття

Іл. 6. Надгробок Владислава I Локетка (1260–1333). XIV ст.

Іл. 7-а, б. Надгробок Казимира III Великого (1310–1370).

Іл. 8-а, б. Надгробок Владислава II Ягайла (бл. 1351–1434).

Іл. 9-а, б. Надгробок Казимира IV Ягеллончика (1477–1492) у Свентокшиській каплиці.

Іл. 10-а. Інтер'єр каплиці Сигізмундів
з надгробками Сигізмунду I Старому, Сигізмунду II Августу, Анні Ягеллонці.

Іл. 10-б. Надгробок Сигізмунда I Старого і Сигізмунда II Августу.

Іл. 10-в. Надгробок Сигізмунда II Августа.

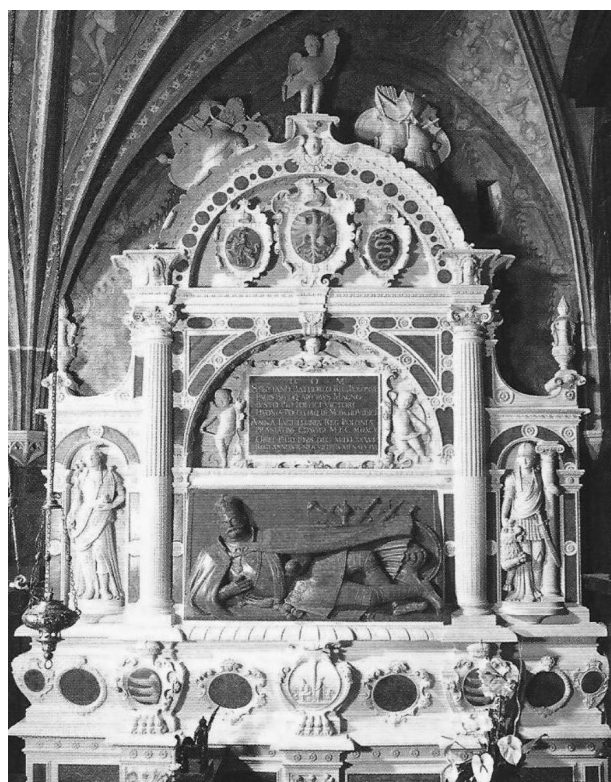
Надгробки польських королів та їхніх родичів, XVI століття

Іл. 11. Надгробок кардинала Асканіо Сфорца у церкві Санта Марія дель Пополо в Римі. 1505.

Іл. 12. Надгробок короля Яна I Ольбрахта (1459–1501) у кафедральному соборі на Вавелі у Кракові.

Іл. 13-а, б. Надгробок короля Стефана Баторія у кафедральному соборі на Вавелі у Кракові, Маріацька каплиця. 1594–1595.

Іл. 13-б. Фрагмент надгробка короля Стефана Баторія у кафедральному соборі на Вавелі у Кракові, Маріацька каплиця. 1594–1595.

Іл. 14. Надгробок Андрія та Бальтазара Баторі в церкві Святого Андрія у Вартенбурзі. 1598.

Іл. 15. Надгробок короля Швеції Югана III (1537–1592) в Упсальському соборі. 1593–1596. Первісний вигляд не зберігся.

**Надгробки магнатів у храмах Речі Посполитої, встановлені за часів,
наближених до дати створення надгробку князя Костянтина Івановича Острозького
в Успенському соборі Києво-Печерської лаври**

Іл. 16. Надгробок Альберта Криського та його батьків Павла і Анни, уродж. Шреньської в костелі міста Дробина. 1572–1578.

Іл. 17. Надгробок Спитка Йордана у костелі Святої Катерини у Кракові. 1588.

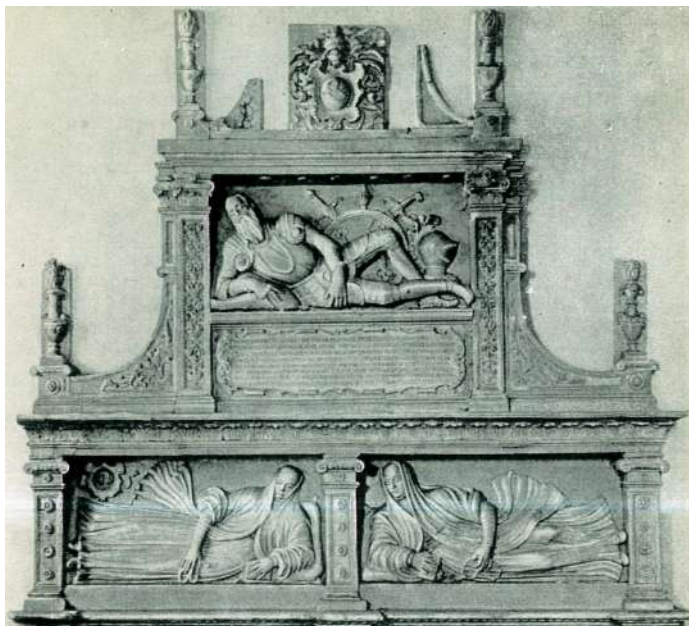

Іл. 18. Надгробок Олександра Ванька Лагодовського в церкві Унівського монастиря. 1573.

Надгробки, встановлені у храмах Речі Посполитої наприкінці XVI століття

Іл. 19. Надгробок Мацея та Ядвіги Опалинських в костелі міста Косцяна. Бл. 1590.

Іл. 20. Надгробок Станіслава Кобильницького та його дружин Зофії та Ізабелі в костелі міста Кобильники. Бл. 1590.

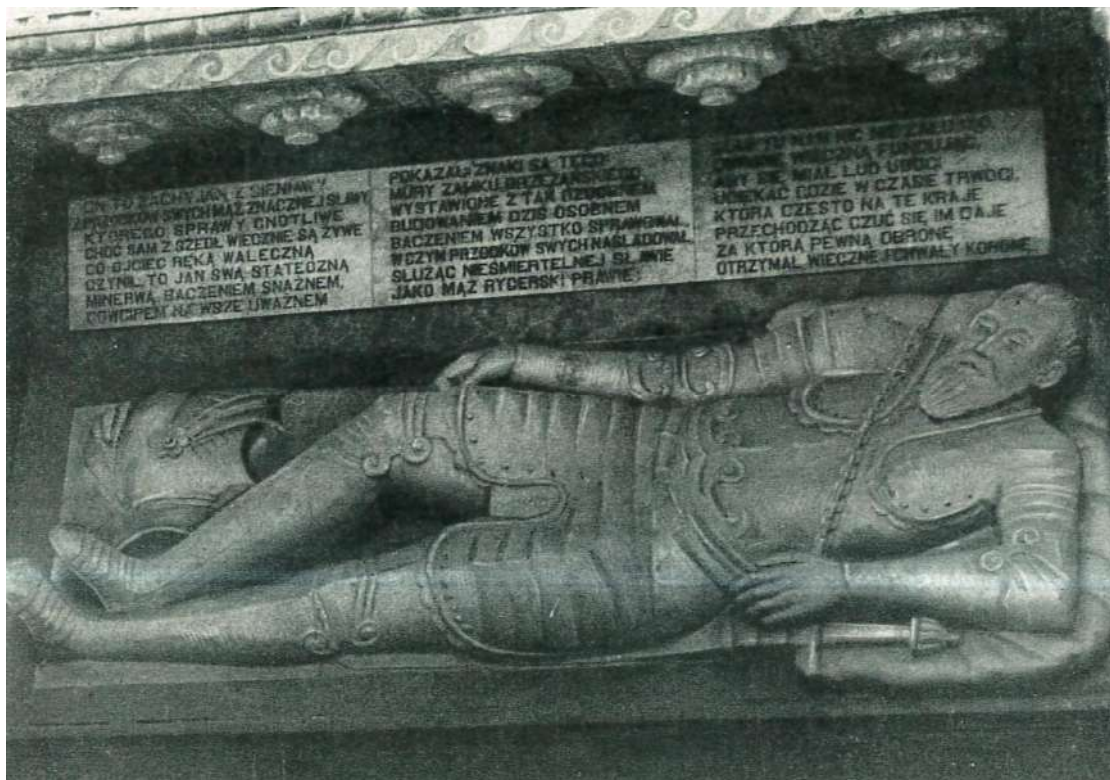

Іл. 21. Надгробок Арнульфа і Станіслава Уханських в костелі міста Ухані. Бл. 1590.

Надгробки, встановлені в родинній каплиці Сенявських в замку міста Березан

Іл. 22-а, б. Скульптор Генріх Горст. Надгробок Миколи та Ієроніма Сенявських. Кінець XVI ст.

Іл. 23. Надгробок Яна Сенявського.

Іл. 24. Скульптор Ян Пфістер. Надгробок Адама Ієроніма Сенявського.

Іл. 25-а, б. Скульптор Ян Пфістер. Надгробок братів Сенявських.

Іл. 26-а, б. Олов'яний саркофаг Сенявського.

Іл. 27-а, б. Олов'яні саркофаги Сенявських.

Надгробки, встановлені у Прибалтиці в XVI — на початку XVII століття

Іл. 28. Надгробок Льва Сапеги та двох його дружин у костелі Святого Архангела Михаїла у Вільнюсі. 1-ша пол. XVII ст.

Іл. 29. Скульптор Ханс фон Акен. Надгробний пам'ятник маршалу шведського двору Улофу Рюнінгу в Домському соборі у Таллінні. 1594

**Надгробки, встановлені у храмах і каплицях представникам родин,
споріднених із князями Остріозькими:
Радзивіллам, Тарновським, Шидловецьким та ін.**

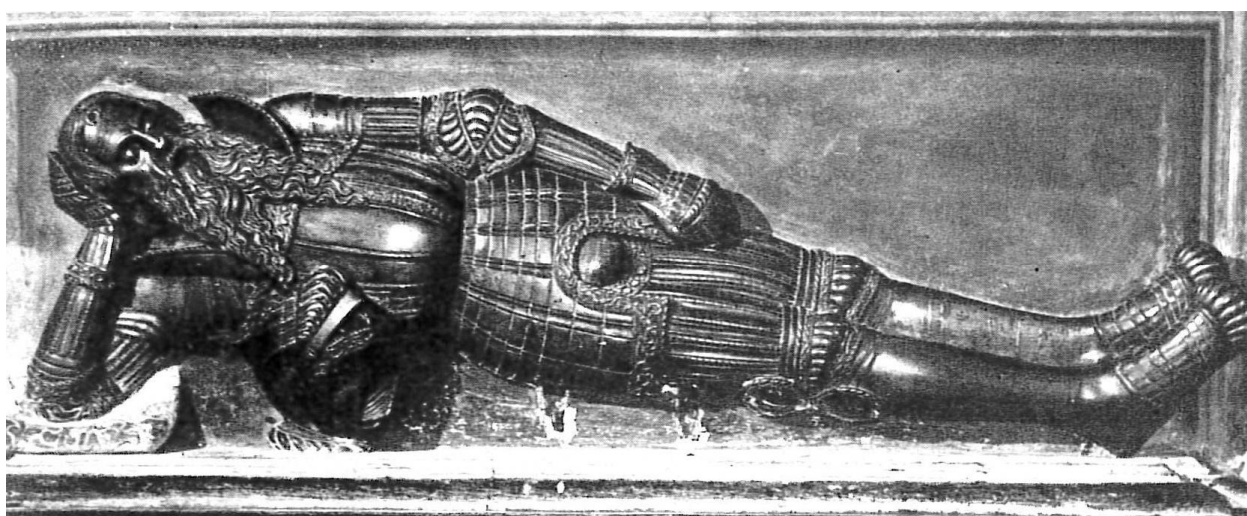
Іл. 30-а, б. Скульптор Віллем ван ден Блок (?). Надгробок Станіслава Радзивілла у колишньому бернардинському костелі у Вільнюсі. 1618–1623.

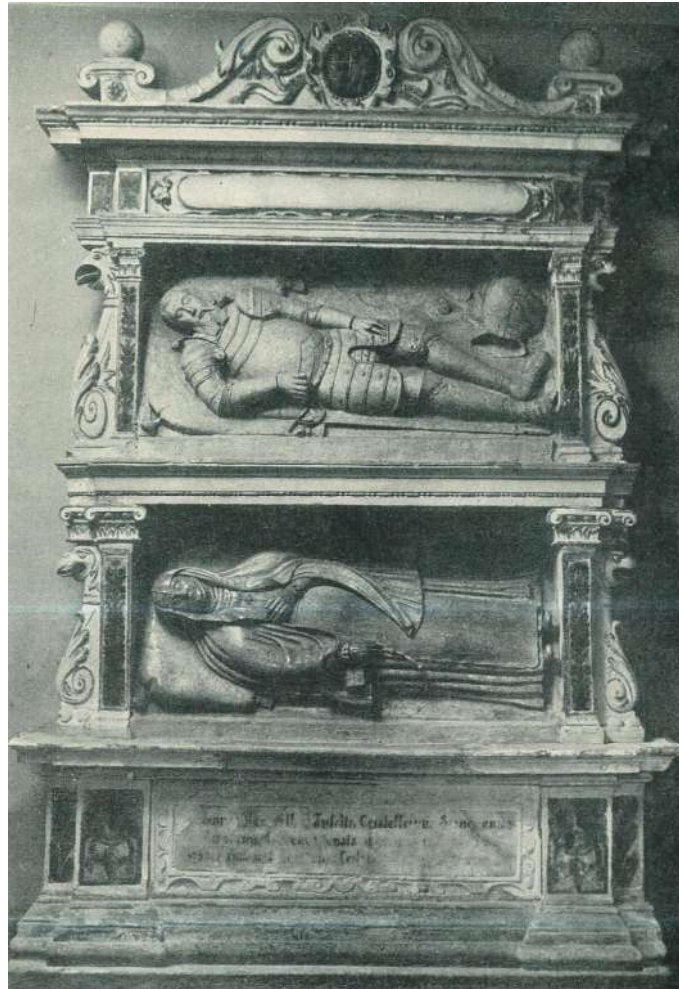
Іл. 31-а, б, в. Скульптор Бернардино Дзанобі да Джаноттіс.
Надгробок Криштофа Шидловецького в колегіаті Святого Мартіна в Опатові. 1533–1536.

Іл. 32. Скульптор Ян Міхалович з Уженова (?).
Надгробок Яна Станіслава Гарновського у селі Хробежі.

Іл. 33. Панкрац Лябенвольф. Надгробок Миколи Гербурта.

Іл. 34. Скульптор Себастьян Чешек (?). Надгробок Яна Гербурта та його дружини Катерини Дрогойовської (?).

Іл. 35-а, б. Скульптор Себастьян Чешек (?) Надгробок Миколи Гербурта (?).

Іл. 36-а, б, в. Скульптор Джованні Марія Моска (Падовано).
Надгробок Яна Амора Тарновського та його сина Яна-Кшиштофа у латинській катедрі міста Тарнова.

Іл. 37. Надгробок «Трьох Янів» у латинській катедрі міста Гарнова.

Іл. 38. Надгробний пам'ятник (кенотаф) Петру Гарновському у каплиці Святої Трійці біля колегіального костелу у місті Ловичі. До 1598.

Іл. 39-а, б. Скульптор Джеронімо Канавезі. Надгробок Анджея і Барбари Гурків у кафедральному соборі в Познані. 1574.

Надгробки, виконаних із використанням темних порід каменю, алебастру та білого мармуру

Іл. 40. Скульптор Ян Міхалович (?). Надгробок єпископа Філіпа Падневського у кафедральному соборі у Кракові. 1572.

Іл. 41. Дженімо Канавезі. Надгробок єпископа Адама Конарського в кафедральному соборі у Кракові. 1574.

Іл. 42. Джованні де Сімоніс (?) Надгробок Проспера Провані в домініканській церкві у Кракові. 1585.

Іл. 43. Надгробок Андрія Воловича. Литва. 1620–1629.

Іл. 44. Надгробок Петра Веселовського. Литва. Бл. 1634.

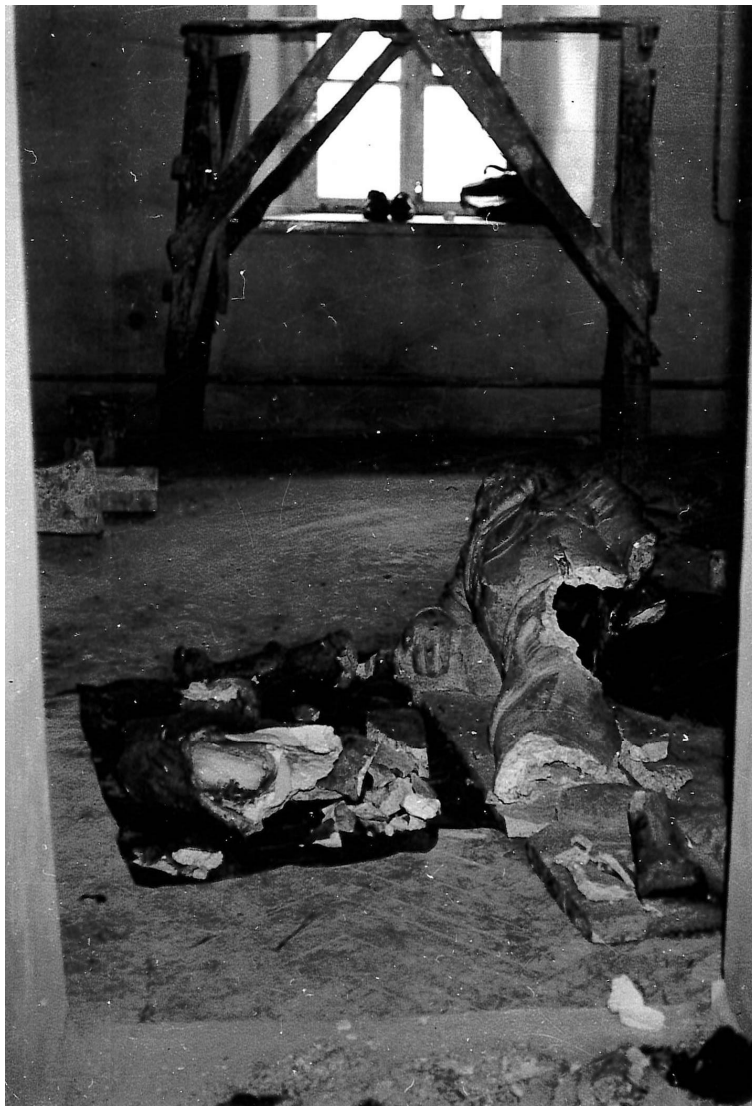

Іл. 45. Надгробок Станіслава Пшемського в парафіяльному костелі міста Коніна. 1600.

Іл. 46. Надгробок Станіслава Косінського
в кафедральному соборі міста Плоцька. 1-ша чверть XVII ст.

Матеріали до історії пам'ятника князю Костянтину Івановичу Острозькому

Іл. 47-а, б, в. Фрагменти пам'ятника Костянтину Івановичу Острозькому, знайдені під час розбирання руїн Успенського собору (1940–1950-ті).

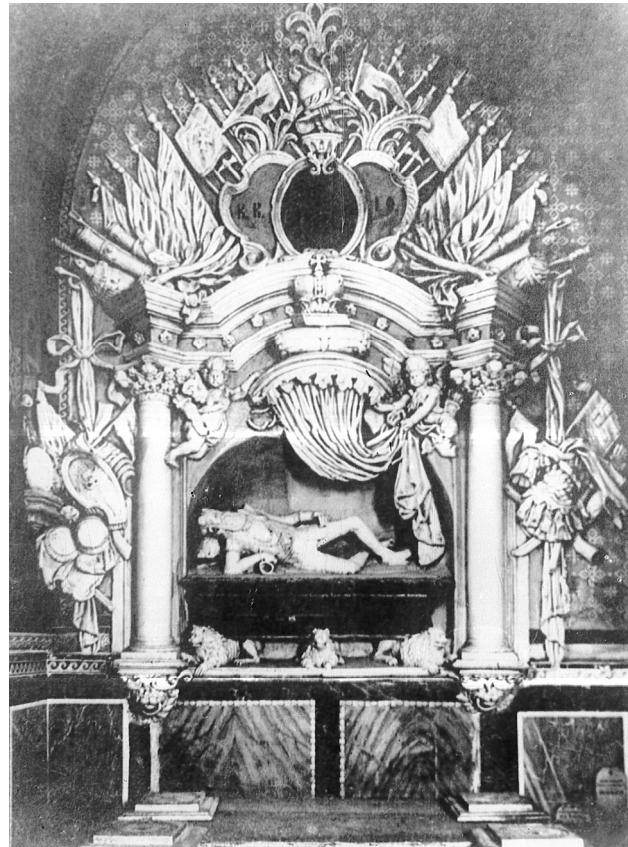
Іл. 48. Скульптура князя Костянтина Івановича Острозького, зібрана з уламків та підготовлена для експонування. 1960-ті.

Іл. 49. Фотофіксація робіт з підготовки залишків пам'ятника Костянтину Івановичу Острозькому для експонування. 1960-ті.

Іл. 50. Малюнок пам'ятника князя Костянтину Івановичу Острозькому, який виконав академік архітектури Ф. Г. Солнцев. 1840-ві.

Іл. 51. Фотографія пам'ятника Костянтину Івановичу Острозькому в Успенському соборі Києво-Печерської лаври. Кін. XIX — поч. XX ст.

Іл. 52. Скульптори Олесь Сидорук, Борис Крилов. Скульптура князя Костянтина Івановича Острозького в Успенському соборі Києво-Печерської лаври. Перша черга відтворення пам'ятника. 2021.

Література

1. Сіткарьова О. Успенський собор Києво-Печерської лаври: До історії архітектурно-археологічних та проекту відбудови. Київ : Довіра, 1999; Фенікс, 2000. 231 с.
2. Gębarowicz M. Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego. Renesansu w Polsce. Toruń, 1962. S. 156–158; Gębarowicz M. Artyści — przedsiębiorcy epoki Renesansu. *Biuletyn historii sztuki*. Warszawa, 1969, № 3.
3. Любченко В. Львівська скульптура XVI–XVII століть. Київ : Наукова думка, 1981. 214 с.
4. Сидор-Гібелинда О. Надгробок князя Костянтина Острозького: особливості пластичної форми. *Дослідницькі та науково-методичні праці Української академії мистецтва*. Вип. 2. Київ, 1995. С. 150–156.
5. Сівков О. Відомості про надгробок князя К. Острозького в Успенському соборі Києво-Печерської лаври (за матеріалами, зібраними Н. Шепітько). *Могильнянські читання, 2005*. Київ, 2006. С. 472–476.
6. Кузьмин Е. Киев, которого не знают. Киев : Лыбедь, 2014. 368 с.
7. Розпорядження Президента України «Про першочергові заходи щодо відбудови комплексу Михайлівського Золотоверхого монастиря та Успенського собору Києво-Печерської лаври у місті Києві» від 27 січня 1996 р. № 20/96-РП.
8. Павел Алеппский. Путешествие Антиохийского Патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном, архидиаконом Павлом Алеппским / Пер. с араб. Г. Муркоса. Киев : Типография Киево-Печерской лавры. 1997.
9. Путешествие в Святую землю старообрядца московского священника Иоанна Лукьянова. Москва, 1864. *Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей*. Киев, 1874. Отд. II.
10. Захватович Я. Польская архитектура до половины XIX ст. Варшава : Budownictwo i architektura, 1956.
11. Тананаева Л. Сарматский портрет. Из истории польского портрета эпохи барокко. Москва : Наука, 1979. 303 с.
12. Jaworski F. Archimadria Uniowska. *Tydzien*. 1904. № 34. S. 249; Kozakiewicz H. Nagrobki Kryskich w Drobinie. *BHS*. 1956, № 1, S. 7–8.
13. Lozinski W. Sztuka Lwowska w XVI–XVII wieku. Lwów, 1898. S. 176; Жолтовський П. Художнє лиття на Україні XIV–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1973. С. 27.
14. Mańkowski T. Sarkofagi Sieniawskiego w zbiorach wawelskich. *Ochrona Zabytków*. 1948. Т. 1. № 3–4. S. 140; Жолтовський П. Художнє лиття на Україні XIV–XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1973. С. 28–29.
15. Venclova T. Wilno. Przewodnik. S. 129; Белоруссия. Литва. Латвия. Эстония. Справочник-путеводитель / авт.-сост. В. А. Чантурия, Й. Минкявичюс, Ю. М. Васильев, К. Алттоа. Москва : Искусство, Лейпциг: Эдицион. 1986. С. 129, илл. 104.
16. Брунс Д., Кангропооль Р. Таллин. Изд. 2-е, доп. Ленинград : Искусство, 1980. С. 77; Белоруссия. Литва. Латвия. Эстония. Справочник-путеводитель / авт.-сост. В. А. Чантурия, Й. Минкявичюс, Ю. М. Васильев, К. Алттоа. Москва : Искусство, Лейпциг: Эдицион. 1986. С. 451.
17. Александрович В. Князі Радзивілли. Київ : Балтія-Друк, 2012. С. 224–225; Лявонова А. Старажытнабеларуская скульптура. Минск : Навука і техника. 1991. 203 с.
18. Вирський Д. Тарновський Ян. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України*. Київ : Наукова думка, 2013. Т. 10: Т-я. С. 35; *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV—XVIII wieku / red. A. Gasiorowski*. Polska akademia nauk. Biblioteka Kórnik; Instytut historii. Kórnik, 1992. S. 42; Окаринський В., Ханас В. Тарновський Ян II Амор. *Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / редкол.:*

Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. Т. 3: П-Я. С. 385.

19. Суходольская М., Суходольский Б. Польша : народ и искусство : История польского национального сознания и его проявление в искусстве / пер К. Казем-Бек. Варшава : Аркады. Іл. 271; Князі Острозькі. Київ : ТОВ «Балтія-Друк», 2006. С. 239.

20. Młeczek J. Jan Michałowicz z Urzędowa, mistrz polskiego renesansu. *Głos ziemi Urzędowskiej*, 2002. URL : <https://gokurzedow.pl/u/gzu02/20.htm> (data dostępu: 26.08.2025).

21. Łoziński W. Pomnik grobowy Mikołaja Herborta w katedrze lwowskiej. Dzieło Pankracego Labenwolfa. *Kwartalnik Historyczny*. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, Warszawa: Wende i sp., 1905. Ročník XIX, Zeszyt 1. S. 1–8.

22. Gębarowicz M. Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego. Renesansu w Polsce. Toruń, 1962. S. 73–74; Kozakiewiczowa H. Renesansowe nagrobki piętrowe w Polsce. *Biuletyn historii sztuki*, 1955. № 1. S. 3-47.

23. Schneider A., Leopolski W. Pomniki w katakombach pod kościołem Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie. Lwów, 1867. 27 s.

24. Skibiński F. J. Willem van den Blocke: Netherlandish sculptor in the Baltic region : PhD thesis, Universiteit Utrechtsupervisor, 2013. 611 s.

25. Бевзо О. Львівський літопис і Острозький літописець : джерелознав. дослідж. / АН УРСР, Ін-т історії. Вид. 2-ге. Київ : Наукова думка, 1971. 197 с.

26. Sinko-Popielowa K. Canavesi Hieronim. Polski Słownik Biograficzny. Kraków: Polska Akademia Umiejętności — Skład Główny w Księgarniach Gebethnera i Wolffa, 1937. Т. III. S. 199–200. Reprint: Zakład narodowy im. Ossolińskich. Kraków, 1989.

27. Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, Т. 5, Z. 25. Warszawa, 1961. 121 s.

28. Левицкий О. Анна Алоиза, княжна Острожская. *Киевская старина*. 1883. № 11. С. 329–401.

29. Брунс Д., Кангрополь Р. Таллин. Изд. 2-е, доп. Ленинград : Искусство, 1980. 224 с.

30. Дневник Эриха Ляссоты из Стеблева. *Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси*. Киев, 1896. Вып. 1: XVI ст. Киев, 1890. С. 137–190.

31. Груневер М. Славнозвісне місто Київ / Пер. з нім. Я. Ісаевича. *Всесвіт*. № 5. Київ : Радянський письменник, 1981.

32. Бантыш-Каменский Д. История Малой России от водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. Реприн. изд. Киев : Час, 1993. 603 с.

References

1. Sitkarova, O. (1999). *Uspenskyi sobor Kyievo-Pecherskoi lavry: Do istorii arkhitekturno-arkheolohichnykh ta proektu vidbudovy* [The Assumption Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra: On the history of architectural and archaeological studies and the reconstruction project]. Kyiv: Dovira; Feniks, 2000. 231 p. [in Ukrainian].

2. Gębarowicz, M. (1962). *Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego renesansu w Polsce* [Studies on the History of the Artistic Culture of the Late Renaissance in Poland]. Toruń. P. 156–158 [in Polish]; Gębarowicz, M. (1969). Artyści — przedsiębiorcy epoki Renesansu [Artists—Entrepreneurs of the Renaissance Era]. *Biuletyn Historii Sztuki*. Warszawa. № 3 [in Polish].

3. Liubchenko, V. (1981). *Lvivska skulptura XVI–XVII stolit* [Lviv sculpture of the 16th–17th centuries]. Kyiv: Naukova dumka. 214 p. [in Ukrainian].

4. Sydor-Hibelinda, O. (1995). Nadhrobok kniazia Kostiantyna Ostrozkoho: osoblyvosti plastychnoi formy [The tombstone of Prince Konstanty Ostrogski: features of the plastic form]. *Doslidnytski ta naukovo-metodychni pratsi Ukrainskoi akademii mystetstva*. Issue 2. Kyiv. P. 150–156 [in Ukrainian].

5. Sivkov, O. (2006). Vidomosti pro nadhrobok kniazia K. Ostrozkohto v Uspenskomu sobori Kyievo-Pecherskoi lavry (za materialamy, zibrany my N. Shepitko) [Information about the tombstone of Prince K. Ostrogski in the Assumption Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra]. *Mohylianski chytannia*, 2005. Kyiv. P. 472–476 [in Ukrainian].
6. Kuzmin, E. (2014). *Kiev, kotorogo ne znaiut* [Kyiv that is unknown]. Kyiv: Lybid. 368 p. [in Russian].
7. Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy “Pro pershocherhovi zakhody shchodo vidbudovy kompleksu Mykhailivskoho Zolotoverkhoho monastyria ta Uspenskoho soboru Kyievo-Pecherskoi lavry u misti Kyievi” vid 27 sichnia 1996 r. № 20/96-RP [Decree of the President of Ukraine “On priority measures for the reconstruction of the complex of St. Michael’s Golden-Domed Monastery and the Assumption Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra in the city of Kyiv” of January 27, 1996] [in Ukrainian].
8. Pavel Aleppskii. (1997). Puteshestvie Antiokhiiskogo Patriarkha Makarii v Rossiiu v polovine XVII veka, opisannoe ego synom, arkhidiakonom Pavlom Aleppskim [The journey of Patriarch Macarius of Antioch to Russia in the mid-17th century] (G. Murkos, Trans.). Kyiv: Tipografiia Kievo-Pecherskoi lavry [in Russian].
9. Puteshestvie v Sviatuiu zemliu staroobriadtsa moskovskogo sviashchennika Ioanna Lukianova [Journey to the Holy Land of the Old Believer priest Ioann Lukyanov]. Moscow, 1864; Sbornik materialov dlia istoricheskoi topografii Kieva i ego okrestnostei. Kyiv, 1874. Part II [in Russian].
10. Zachwatowicz, J. (1956). *Polska architektura do połowy XIX wieku* [Polish Architecture up to the Mid-Nineteenth Century]. Warszawa: Budownictwo i Architektura [in Polish].
11. Tananaeva, L. (1979). *Sarmatskii portret. Iz istorii polskogo portreta epokhi barokko* [The Sarmatian portrait. From the history of the Polish portrait of the Baroque era]. Moskva : Nauka. 303 p. [in Russian].
12. Jaworski, F. (1904). Archimadria Uniowska [Uniiv Archimandria]. *Tydzień*. № 34. P. 249 [in Polish]; Kozakiewicz, H. (1956). Nagrobki Kryskich w Drobinie. *Biuletyn Historii Sztuki*. № 1. P. 7–8 [in Polish].
13. Łoziński, W. (1898). *Sztuka lwowska w XVI–XVII wieku* [Lviv Art in the Sixteenth–Seventeenth Centuries]. Lwów. P. 176 [in Polish]; Zholtovskiy, P. (1973). *Khudozhnie lyttia na Ukraini XIV–XVIII st.* [Artistic casting in Ukraine of the 14th–18th centuries]. Kyiv : Naukova dumka. P. 27 [in Ukrainian].
14. Mańkowski, T. (1948). Sarkofagi Sieniawskiego w zbiorach wawelskich [The Sieniawski Sarcophagi in the Wawel Collections]. *Ochrona Zabytków*. Vol. 1. № 3–4. P. 140 [in Polish]; Zholtovskiy, P. (1973). *Khudozhnie lyttia na Ukraini XIV–XVIII st.* [Artistic casting in Ukraine of the 14th–18th centuries]. Kyiv : Naukova dumka. P. 28–29 [in Ukrainian].
15. Venclova, T. *Wilno. Przewodnik* [Vilnius: A Guidebook]. P. 129 [in Polish]; Chanturiia, V. A., Minkevichyus, I., Vasilev, Iu. M., Alttoa, K. (Eds.). (1986). *Belorussiiia. Litva. Latviia. Estoniia. Spravochnik-putevoditel* [Belarus. Lithuania. Latvia. Estonia. Guidebook]. Moskva : Iskusstvo; Leipzig: Edition. P. 129, ill. 104 [in Russian].
16. Bruns, D., Kangropool, R. (1980). *Tallin* [Tallinn]. 2nd ed. Leningrad: Iskusstvo. P. 77 [in Russian]; *Belorussiiia. Litva. Latviia. Estoniia. Spravochnik-putevoditel* [Belarus. Lithuania. Latvia. Estonia. Guidebook]. Moskva : Iskusstvo; Leipzig : Edition, 1986. P. 451 [in Russian].
17. Alexandrovych, V. (2012). *Kniazzi Radzyvilly* [The Radziwiłł princes]. Kyiv: Baltiia-Druk. P. 224–225 [in Ukrainian]; Liavonava, A. (1991). *Starazhytnabelarускаia skulptura* [Old Belarusian sculpture]. Minsk : Navuka i tekhnika. 203 p. [in Belarusian].
18. Vyrskiy, D. (2013). Tarnovskiy Yan. [Jan Tarnowski]. In: V. A. Smolii et al. (Eds.), *Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t.* [Encyclopedia of the History of Ukraine: in 10 vols.]. Kyiv : Naukova dumka. Vol. 10: T–Ya. P. 35 [in Ukrainian]; Gaşiorowski, A. (ed.). *Urządnicy centralni*

- i nadworni Polski XIV—XVIII wieku* [Central and Court Officials of Poland from the 14th to the 18th Century]. Kórnik, 1992. P. 42 [in Polish]; Okarynskyi, V., Khanas, V. (2008). Tarnovskiy Yan II Amor [Jan Tarnowski II Amor]. In: H. Yavorskyi et al. (Eds.), *Ternopilskiy entsyklopedychnyi slovnyk: u 4 t.* [Ternopil Encyclopedic Dictionary: in 4 vols.]. Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi kombinat "Zbruch". Vol. 3: P–Ya. P. 385 [in Ukrainian].
19. Suchodolska, M., Suchodolski, B. *Polska: naród i sztuka. Historia polskiego narodowego świadomości i jej przejawy w sztuce* [Poland: The Nation and Art. The History of Polish National Consciousness and Its Manifestations in Art]. Warszawa : Arkady; *Kniazzi Ostrozki* [The Ostrozky princes]. (2006). Kyiv : TOV "Baltia-Druk". P. 239 [in Ukrainian].
20. Mleczek, J. (2002). Jan Michałowicz z Urzędowa, mistrz polskiego renesansu [Jan Michałowicz of Urzędów, Master of the Polish Renaissance]. *Głos Ziemi Urzędowskiej*. Retrieved from <https://gokurzedow.pl/u/gzu02/20.htm> [in Polish].
21. Łoziński, W. (1905). Pomnik grobowy Mikołaja Herborta w katedrze lwowskiej [The Tomb Monument of Mikołaj Herbort in Lviv Cathedral]. *Kwartalnik Historyczny*. Lwów–Warszawa. Vol. XIX. Issue 1. P. 1–8 [in Polish].
22. Gębarowicz, M. (1962). *Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego renesansu w Polsce* [Studies on the History of Artistic Culture of the Late Renaissance in Poland]. Toruń. P. 73–74 [in Polish]; Kozakiewiczowa, H. (1955). Renesansowe nagrobki piętrowe w Polsce [Tiered Renaissance Tomb Monuments in Poland]. *Biuletyn Historii Sztuki*. № 1. P. 3–47 [in Polish].
23. Schneider, A., Leopolski, W. (1867). *Pomniki w katakombach pod kościołem Bożego Ciała OO. Dominikanów we Lwowie* [Monuments in the Catacombs beneath the Church of Corpus Christi of the Dominican Fathers in Lviv]. Lwów. 27 p. [in Polish].
24. Skibiński, F. J. (2013). Willem van den Blocke: Netherlandish sculptor in the Baltic region. PhD thesis. Universiteit Utrecht. 611 p.
25. Bevzo, O. (1971). *Lvivskiy litopys i Ostrozkyi litopysyets: dzhereloznavche doslidzhennia* [The Lviv Chronicle and the Ostroh Chronicler: a source study]. 2nd ed. Kyiv : Naukova dumka. 197 p. [in Ukrainian].
26. Sinko-Popielowa, K. (1937). Canavesi Hieronim [Hieronim Canavesi]. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków. Vol. III. P. 199–200. Reprint: Kraków, 1989 [in Polish].
27. *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce* [Catalogue of Art Monuments in Poland]. Vol. 5. Issue 25. Warszawa, 1961. 121 p. [in Polish].
28. Levitskii, O. (1883). Anna Aloiza, kniazhna Ostrozhskaia [Anna Aloiza, Princess Ostrog-ska]. *Kievskaiia starina*. № 11. P. 329–401 [in Russian].
29. Bruns, D., Kangropool, R. (1980). *Tallin* [Tallinn]. 2nd ed. Leningrad: Iskusstvo. 224 p.
30. *Dnevnik Erikha Liassoty iz Stebleva*. In: *Memuary, otnosiashchiesia k istorii Iuzhnoi Rusi* [Memoirs Relating to the History of Southern Rus]. Kyiv, 1896. Issue 1. P. 137–190 [in Russian].
31. Hrunevy, M. (1981). Slavnozvisne misto Kyiv [The famous city of Kyiv] (Ya. Isaievych, Trans.). *Vsesvit*. № 5. Kyiv [in Ukrainian].
32. Bantysh-Kamenskyi, D. (1993). *Istoriia Maloi Rossii ot vodvoreniiia slavian v sei strane do unichtozheniia getmanstva* [History of Little Russia from the settlement of the Slavs in this country to the abolition of the Hetmanate]. Kyiv : Chas. 603 p. [in Russian].

Olha Sitkariova

HISTORICAL AND ARTISTIC ASPECTS OF THE RECONSTRUCTION OF THE MONUMENT TO PRINCE KOSTIANTYN IVANOVYCH OSTROZKYI IN THE DORMITION CATHEDRAL OF THE KYIV-PECHERSK LAVRA

Abstract. The article examines the historical and artistic aspects of the creation and possible reconstruction of the tomb monument to the Hetman of the Grand Duchy of Lithuania, Rus', and Samogitia, Prince Kostiantyn Ivanovych Ostrozkyi, installed in 1579 in the Dormition Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra. The monument, which played an important role in the spatial structure of the cathedral interior, has not survived to the present day.

The aim of the study is to analyze historical testimonies, iconographic sources, and stylistic analogies that make it possible to outline potential approaches to the scholarly grounded reconstruction of the monument. The research draws on written sources of the sixteenth and seventeenth centuries, including the descriptions of Paul of Aleppo and other eyewitnesses, as well as later studies devoted to the history of the Dormition Cathedral and the necropolis of the Kyiv-Pechersk Lavra. Particular attention is paid to the comparative analysis of Renaissance funerary sculpture in Western Europe and the Polish–Lithuanian Commonwealth (including monuments to representatives of the Ostrozkyi family), which allows the typological and stylistic features of similar memorial monuments to be identified.

It has been established that the tomb monument of Prince Kostiantyn Ivanovych Ostrozkyi belonged to the type of memorial monuments widespread in the sixteenth century, featuring the image of a knight in full armor placed within an architectural niche. The results of the study may be used in further work on the reconstruction of the tomb monument in the interior of the Dormition Cathedral of the Kyiv-Pechersk Lavra and contribute to a deeper understanding of the role of memorial sculpture in the artistic culture of Eastern Europe in the sixteenth and early seventeenth centuries.

Keywords: tomb monument, sculpture, Renaissance, Prince Kostiantyn Ivanovych Ostrozkyi, Dormition Cathedral, Kyiv-Pechersk Lavra.

Стаття надійшла до редакції 19.08.2025.

Стаття прийнята до друку 11.09.2025.

Дата публікації: 20.12.2025.

© Ольга Сіткарьова, 2025